

Дьолог О. С.

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

м. Харків, Україна

e-mail: Olha.Doloh@hneu.net

**Особливості викладання української мови студентам-нефілологам:
лінгвістичний та культурологічний підходи**

Проблема функціонування української мови в українському суспільстві залишається найважливішою проблемою української соціолінгвістики. Причиною актуалізації цього питання є чинники як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Стратегічна важливість функціональних аспектів мови в розвитку суспільства достатньо висвітлена в наукових працях як зарубіжних науковців (І.Вайнрайх, Е.Сепір, А.Мартіне тощо), так і українських мовознавців (О.Потебня, Ю.Шевельов, О.Муромцева, Ю.Жлуктенко, Л.Масенко тощо).

У загальному вигляді основну проблему української соціолінгвістики влучно окреслила О.Забужко: «Сучасна криза, яка опанувала українське суспільство, є насамперед кризою українського мовомислення... Нація, котра мислить про світ і себе в ньому категоріями позиченої мови (метамови), неминуче мислить несамотійно – себто сходиться з єдиної, унікальної позиції у всесвіті, приділеної лише їй» [2, с. 117].

Здійснення концептуальних засад мовної освіти, що були визначені Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, сучасних концепцій навчання державної мови, прагнення наблизитися до європейського освітнього рівня потребують вироблення нових підходів до викладання української мови у вищих навчальних закладах.

Зростання наукового інтересу до гуманітаризації вищої освіти зумовлено цілою низкою причин. Одна з них полягає у тому, що

фундаментальна підготовка майбутнього спеціаліста може досягатися лише за умови широкої гуманітаризації вищої освіти. Друга – у рівні культури особи. Саме тому сучасний етап розвитку освіти характеризується прагненням виявити теоретичні основи його гуманітаризації, системно й органічно вписати формування мовної культурної компетентності у процес професійного становлення особистості майбутнього спеціаліста.

Сьогодні наша цивілізація згідно з законами самореалізації рухається шляхом входження у фазу інформаційного суспільства, тобто суспільства, що ґрунтується на виробництві знань, розвитку інформаційних технологій – комп'ютерів та систем електронної комунікації. Динамізується творча інтелектуальна діяльність людини і вся система знань, технологізуються методи добування цих знань. Починаючи з другої половини ХХ століття, філософи все активніше розглядають мову як ключ до розуміння світу людини, говорять про владу мови над людиною і про мову як світ людини. Природна людська мова стрімко набуває технологічного статусу. Інформаційно-комп'ютерні технології переорієнтовуються на природні мови як універсальний інформаційний посередник. ХХІ століття характеризується змаганням культур, а не економік. Рівень інтелектуалізації і одухотворення технологічних процесів визначає науково-технічний прогрес.

Цікавим вважається той факт, що про шляхи подолання такої кризи говорив ще М.Грушевський: «Поки мова не здобуде місця у вищій школі, поки вона не служить органом викладання в університетських та інших учбових закладах, поки вона не стала знаряддям наукової праці у викладанні і літературі, доти суспільство, народність, що розмовляє цією мовою, почуватиме себе на становищі нижчої, «культурно-неповноцінної» нації» [1, с.14] .

Відповідно до суспільних функцій мови в становленні особистості, мета вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”

полягає у формуванні всебічно розвиненої людини, яка може комунікативно виправдано використовувати мовні засоби у професійному спілкуванні.

Зміст мовного навчання має відзначатися діяльною спрямованістю, взаємозв'язком мови і мовлення, мови і культури, одночасною орієнтацією на спілкування та пізнання. Досконале, ґрунтовне володіння українською літературною мовою в повсякденно-діловій діяльності є обов'язком кожного фахівця. Викладання мовних дисциплін у вищих навчальних закладах не тільки підвищує мовну освіченість студентів та сприяє гуманізації освіти, але й підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції. Саме на вирішення цієї проблеми і спрямовано курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Вища школа є рушійною силою науково-технічного розвитку суспільства. Інтелектуально-культурне середовище вищої школи є основою для зростання національної інтелігенції, формування майбутньої суспільно-державної еліти. Вища школа повинна готувати не пасивних спостерігачів, а активних, творчих, високоосвічених діяльних інтелектуалів.

Перед викладачами української мови нефілологічних вищих навчальних закладів стоїть відповідальне завдання – формувати у майбутніх спеціалістів професійно-значущі комунікативно-мовленнєві уміння та навички, які допоможуть забезпечити високий рівень трудової діяльності відповідно до сучасних вимог. Усе це відкриває нові перспективи щодо вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Мовний курс, таким чином, розширює свої можливості і стає не тільки засобом комунікативної підготовки студентів, але і складовою частиною культурологічної освіти майбутніх фахівців. Взагалі, проблема культури залишається й сьогодні однією з найактуальніших у світовій педагогічній і науково-дослідній діяльності. Особливістю культурологічної освіти залишається її спрямованість на виховання професійних і загальнолюдських якостей, а підготовка студентів становить цілісну, динамічну педагогічну

систему, яка має комплексний характер і охоплює різноманітні ідейні, моральні, соціальні, психологічні, організаційні та інші аспекти.

Отже, важливою складовою в комплексі освітньої програми майбутніх фахівців має стати українська мова професійного спрямування. Даний курс покликаний підвищити рівень загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичного оволодіння основами не тільки наукового та офіційно-ділового стилів, але й розмовного, художнього, публіцистичного. Саме такий підхід до викладання дисципліни забезпечить підготовку студентів до майбутнього професійного спілкування на належному рівні, сформує комунікативну компетенцію студентів, допоможе набути їм комунікативного досвіду та навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері.

У вихованні рис творчої особистості інтелектуальної еліти – професіоналів-пошуковців та формуванні їхньої життєвої стратегії важливе місце займає мовна освіта, мовна культура і мовна поведінка. Проблема формування мовної компетенції українського фахівця залишається актуальною через відсутність чіткої концепції мовної освіти в системі вищої школи.

Викладання української мови у вищому навчальному закладі на рівні повторення курсу середньої школи з його суто книжним поглядом на мову як на певну сукупність текстів, певну відносно завершену і статичну структуру не може сприяти формуванню освіченої інтелектуальної особистості (а саме це і є метою під час вивчення будь-якої гуманітарної дисципліни). Варто зазначити, що саме такий формальний підхід до розуміння мови і призвів до кризи українського мовомислення, оскільки у цьому випадку зачувалась статична структура без потреби її застосування як безпосереднього дієвого чинника комунікативної діяльності у реальних ситуаціях спілкування у визначеному соціокультурному середовищі.

Провідні українські науковці Л.Мацько, А.Коваль, І.Ющук, С.Єрмоленко, Л.Масенко та викладачі-практики зазначали, що в методиці викладання української мови нефілологам повинен бути акцент на прикладному характері української мови як суспільно-національній картині світу, як прагматичній реалізації щоденних інтересів держави та суспільства. Фахівцям потрібна мова не як сукупність правил, а як культура співжиття в суспільстві, картина світобачення, засіб самоформування і самовираження особистості кожного. Тому курс української мови, який зводиться до опанування тільки одного стилю (офіційно-ділового чи наукового) і переважно його писемної форми з ігноруванням усної, є недостатнім для мовної освіти та виховання майбутнього фахівця. Сучасне життя українського суспільства вимагає повноцінних знань – вільного володіння всіма стилями, стилістичними засобами української літературної мови в усній та писемній формі.

Усі ці чинники приводять до розуміння необхідності розширення змісту поняття мовної освіти у вищій школі. Цей зміст слід розглядати у перспективі всієї наскрізної системи мовної освіти і виховання в Україні. Навчальний курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)” як обов’язковий курс у вищих навчальних закладах втілює саме такі завдання. Курс дає змогу зосередитись на оволодінні відповідними даному фаху терміносистемами сучасної української мови, професійною фразеологією, науково-виробничими жанрами і текстами, на шліфуванні культури усного і писемного спілкування за творчими інтересами і потребами.

Сучасна молода людина живе, прагне діяти і спілкуватись у різних сферах одночасно: у родинній, соціальній, навчальній, професійній. У кожній сфері свої правила і закони мовного спілкування, які вона повинна опанувати в міру інтелектуального і громадського зростання. Мовна особистість до досконалості проходить кілька етапів, щоразу підіймаючись на вищий рівень

мовної культури. Це є однією з умов фахового становлення і зростання, успішної діяльності в обраній галузі та в суспільному житті.

Володіння мовою професійного спілкування – це не тільки сформованість мовної компетенції (норми сучасної української літературної мови, спеціальна термінологія, особливості побудови синтаксичних конструкцій, текст), але й уміння використовувати ці знання на практиці, доречно поєднувати вербальні і невербальні засоби спілкування відповідно до ситуації, мети, тобто сформованість комунікативних навичок. Успіх мовного професійного спілкування залежить від мовця як особистості, його знання сучасної української літературної мови як основи мови професійного спілкування, уміння використовувати ці знання і втілювати інформацію у текст залежно від мети, ситуації тощо. [3, с.164]

Досліджуючи особливості мовної освіти студентів обов'язково слід зауважити, що компонентами мовного професійного спілкування є:

- особистий чинник у професійному спілкуванні;
- мова як засіб професійного спілкування;
- текст як мовне втілення інформації у професійному спілкуванні.

У мові людина завжди виражає і розкриває свою сутність. Тому мова є критерієм того, на якому рівні знаходиться особиста культура людини. Саме тому головну увагу варто приділити формуванню таких якостей мовця, як самостійний і творчий склад мислення; орієнтування в ситуації; орієнтація на мову співрозмовника; правильний і доречний добір мовних засобів; правильна побудова висловлювання; прогнозування реакції слухачів. У цьому полягає зміст першого компоненту. Другий компонент передбачає актуалізацію здобутих раніше мовних знань з акцентом на особливостях функціонування у сфері професійної діяльності. Третій компонент зорієнтований на з'ясування поняття тексту, його побудови, оскільки взаєморозуміння у мовному професійному спілкуванні залежить від способу подання інформації, власне – від особливостей тексту як вислову.

Вивчення мовних фактів можливе тільки в умовах реального функціонування. Об'єктом дослідження може бути текст як основна одиниця мови і мовлення, у якій реалізуються всі потенційні можливості мови як системи.

Комплексні завдання на основі текстів можна умовно поділити на три групи:

- лінгвістичні;
- комунікативно-мовленнєві;
- професійно орієнтовані.

Метою лінгвістичних завдань є акцентування уваги студентів на суттєвих ознаках того чи іншого мовного явища: лексичний склад наукового та офіційно-ділового стилів (використання в них явищ синонімії та паронімії, особливості вживання фахової термінології та професійної лексики), морфологічні ознаки (відмінкові форми іменників, відмінювання числівників та їх сполучення з іменниками, вживання прийменникових словосполучень), синтаксичні ознаки (порядок слів у реченні, особливості узгодження підмета з присудком). Виконання комунікативно-мовленнєвих завдань сприяє формуванню необхідних умінь: редагування текстів, складання анотацій, відгуків, планів, конспектів, робота з навчально-інформаційними, довідковими, енциклопедичними джерелами. Професійно орієнтовані завдання мають сформувати уміння і навички, пов'язані з майбутньою професійною комунікацією (співбесіди, телефонні розмови, проведення нарад, промови на певну професійну тему).

Отже, проблема в сучасному освітньому українському просторі виявляє себе в подвійному варіанті: перш ніж посилити в мовленнєвій підготовці студента культурологічний аспект, слід вирішити проблему власне володіння мовою на належному рівні. Таким чином, процес оволодіння українською мовою мусить відбуватися паралельно з осягненням історії і культури українського народу. Тобто домінанта культурологічної складової у вивченні

української мови у вищому навчальному закладі є виправданим лінгводидактичним прийомом.

Культурологічна складова, безсумнівно, ґрунтується на навчальному матеріалі, безпосередньо пов'язаному із фаховою підготовкою студента, і відіграє роль певного каталізатора посилення інтересу до предмета, що вивчається, як непрофільна дисципліна.

Залучення культурологічної складової до викладання української мови професійного спілкування не впливатиме негативно на фахову підготовку студента, оскільки слід пам'ятати, що соціолінгвістичні дослідження зарубіжних країн уже довели, що поширення в одній країні двох мов не може бути ні гармонійним, ні збалансованим: це завжди є станом нестійкої рівноваги, що має тенденцію або до перетворення на одномовність, або до розпаду єдиної держави на окремі частини за мовною ознакою.

Література

1. Грушевский М. Освобождение России и украинский вопрос / М.Грушевський. – Пг., 1917.
2. Забужко, О. Хроніки від Фортінбраса : вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко. — К. : Факт, 1999. – 337 с.
3. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір /Л. Масенко. – К.: “КМ Академія”, 2004. – 268 с.
4. Масенко Л. Слово – культура – духовність/ Л.Масенко // Українська мова і література в школі. – 2003. - № 6. – С. 75-78.
5. Тищенко О. Модель курсу “Мова професійного спілкування”/ О.Тищенко // Дивослово.- 2003.-№ 9.-С.56-59.